

SAMMANFATTNING:

Sedan självständigheten från Sovjetunionen har Lettlands utveckling slagit de flestas förväntningar. Tillsammans med de övriga baltiska staterna har landet anslutit sig till västvärldens rika länder, Nato och EU.

Men om utvecklingen nu gått så bra, vilka är då orsakerna till det politiska missnöje som har fått Lettland att hålla sitt andra parlamentsval under mindre än ett års tid? Denna rapport finner orsakerna till det politiska missnöjet i en från början snedvriden privatiseringsprocess. Pauls

Raudseps tecknar bilden av den hastigt genomförda postsovjetiska privatiseringen av företag som någonting som gynnat en liten grupp oligarker på bekostnad av landets bästa.

Lettland inför valet:

Mot oddsen och oligarkerna

AV: PAULS RAUDSEPS

ÖVERSÄTTNING: GUNNEL LARSSON PAVÓN

För lite mer än tre månader sedan, den 28 maj, gjorde president Valdis Zatlers något som aldrig tidigare inträffat i Lettlands historia – han utlyste en folkomröstning om upplösning av parlamentet. Även om den lagstiftande församlingen (kallad Saeima på lettiska) hade valts så sent som i oktober 2010 argumenterade Zatlers i ett direktsänt TV-tal till nationen för att hans beslut rättfärdigades av den risk som ”privatiseringen av demokratin” utgjorde.

Zatlers sade att han gav väljarna chansen att ”sätta stopp för en liten grupp människors straffrihet” och ett stort antal av hans landsmän tog tillfället i akt. Den 23 juli deltog nästan 690 000 människor i folkomröstningen och 94 procent av dem röstade för en upplösning av parlamentet. Av de sju folkomröstningar som har genomförts i landet sedan Lettland återfick sin självständighet för tjugo år sedan samlade denna omröstning det näst största antalet röster för

förslaget, endast ungefär 25 000 färre än antalet som röstade för Lettlands anslutning till Europeiska Unionen. Parlamentsval kommer nu att hållas den 17 september.

Av första intrycket att döma kan detta politiska missnöje verka paradoxalt. För tjugo år sedan, i augusti 1991, återvann Lettland och de andra baltiska staterna - Estland och Litauen - sin självständighet efter femtio år av Sovjetockupation. Så sent som i förra månaden firades 20-årsdagen av denna händelse vida omkring, inte bara i de baltiska staterna utan också i Sverige med deltagande av landets ledare, däribland statsminister Reinfeldt. Firandet var välförtjänt; Lettlands utveckling sedan det fullständiga återupprättandet av självständighet från Sovjetunionen har varit över förväntan framgångsrik.

1991 såg dock inte Lettlands framtidsutsikter särskilt ljusa ut. Efter 50 år av socialistisk planekonomi var förödelsen stor. Den fria invandringen av ryssar,

ukrainare och vitryssar till landet efter andra världskriget hade gett landet en högre invandrarandel av befolkningen än någon annan nation i Europa. Före kriget utgjorde letterna ungefär 75 procent av landets befolkning men 1991 hade antalet minskat till 52 procent.

De spänningar som följde av detta ökade rädslan i väst för att Lettland

Lettlands utveckling sedan det fullständiga återupprättandet av självständighet från Sovjetunionen har varit över förväntan framgångsrik.

och grannlandet Estland, som hade liknande erfarenheter om än med något mindre invandratillströmning, stod inför risken att glida in i samma slags etniska konflikter som ledde till det forna Jugoslaviens sönderfall. Dessutom hade den ryska armén fortfarande tiotusentals soldater stationerade i landet, vilket väckte ytterligare tvivel vad gällde Lettlands säkerhet och dess förmåga att bevara

sin självständighet.

Den svenske diplomaten Lars Fredén (numera Sveriges ambassadör i Kina) var den ende diplomaten från väst som var stationerad i Riga från 1989 till 1991, och han var också statsminister Carl Bildts rådgivare i baltiska frågor mellan 1992 och 1994. I sin bok "Återkomst", en ovärderlig studie av Lettland och Estland i början av nittioalet (en lettisk översättning av boken publiceras denna månad), beskriver han på ett levande sätt oron i Sverige och i väst för den framtida utvecklingen av de baltiska staterna.

Som han påpekar i ett av bokens slutkapitel kallat "Det som aldrig hände - underligt nog", inträffade dock aldrig de flesta av de pessimistiska scenarier som många västliga observatörer trodde var i det närmaste oundvikliga. Den ryska armén drog sig stillsamt tillbaka från Lettland och de andra baltiska staterna. Demokrati har införts, fria marknader har framgångsrikt etablerats och den ekonomiska utvecklingen har höjt levnadsstandarden för de flesta människor över den nivå där den befann sig under Sovjetockupationen.

De många pessimisterna inte bara visade sig ha fel, utan en del händelser har faktiskt inträffat som inte ens de mest blägda optimisterna kunde förutse. Lettland och de andra baltiska staterna har anslutit sig till de rika ländernas klubbar i västvärlden, Nato och EU.

Etniska relationer har kanske inte försvunnit från den politiska agendan men de är inte längre så laddade

med starka känslor och framkallar inte de farhågor som orsakade sådan oro för tjugo år sedan. Som Fredén skriver: "Baltikums huvudstäder har återfått sin forna glans och mer därtill. När jag nu besöker Tallinn, Riga och Vilnius krävs det en betydande ansträngning för att i minnet återkalla tristessen, kylan och mörkret från åttiotalets slut (...) Än svårare är det att erinra sig den starka känsla av utsatthet som levde kvar där ännu en bit in på nittioalet."

Så, om det då verkar ha gått så bra,

Så, om det då verkar ha gått så bra, vilka är då orsakerna till det politiska missnöje som har fått Lettland att hålla sitt andra parlamentsval under mindre än ett års tid?

vilka är då orsakerna till det politiska missnöje som har fått Lettland att hålla sitt andra parlamentsval under mindre än ett års tid?

Vissa kan frestas att leta efter orsakerna i den senaste ekonomiska krisen. På grund av massiv (man kan till och med säga dumdrigt) utlåning av svenska banker som dominerade den lettiska marknaden, samt skattereglering och lättfärdig statsfinansiell politik från den lettiska regeringens sida, åtnjöt landet en oerhört snabb tillväxt mellan 2004 och 2007 ovanpå en enorm fastighetsbubbla.

Under 2005 och 2006 var Lettland den snabbast växande ekonomin inom EU, med en expansion på över 10 procent av BNP per år. Sedan vände det helt om och

landet upplevde 2009 den djupaste ekonomiska nedgången av alla länder inom EU - 18,4 procent av BNP. Allt som allt, från topp till botten, krympte den lettiska ekonomin med en fjärdedel under krisen, arbetslösheten steg till 20 procent av den arbetsföra befolkningen och efter det att landets andra största bank gick i konkurs i november 2008 tvingades Lettland vända sig till Internationella Valutafonden, EU-kommissionen och ett antal grannländer för ett stödpaket, som till en början planerades uppgå till 7,5 miljarder euro.

För att uppfylla villkoren i programmet krävdes hårda budgetnedskärningar och skatteökningar. Enbart under 2009 uppgick dessa nedskärningar till sammanlagt 9 procent av BNP, betydligt mer än något av de eurozonländer som för närvarande tar emot stöd från EU och IMF har tvingats till under ett års tid.

Precis som i början av nittioalet förutsåg en skara framstående internationella kommentatorer att programmet inte skulle fungera. Ändå, trots några oroande tillfällen under 2009, har den lettiska ekonomin svängt på ett framgångsrikt sätt. Exporten blomstrar; under andra kvartalet 2011 växte BNP med 5,3 procent jämfört med samma period föregående år och arbetslösheten minskar stadigt.

Det mest överraskande var att premiärminister Valdis Dombrovskis, som tillträdde sitt ämbete i mars 2009 när situationen var som mest

ödesdiger och genomförde de hårdaste budgetnedskärningarna 2009 och 2010, såg sitt parti vinna valen i oktober förra året med den näst största majoriteten i Lettlands historia.

Orsakerna till det politiska missnöje som blev tydligt genom Zatlars kallelse till valurnorna går mycket djupare än den senaste ekonomiska krisen. De sträcker sig tillbaka till det tidiga nittio-talet och till det sätt på vilket Lettland privatiserade sina stora företag. Ofta utfört på ett ad hoc-artat och djupt politiserat sätt gav privatiseringsprocessen privilegierade insiders tillfälle att ta kontroll över betydande tillgångar till starkt nedsatta priser. Sedan, i en ond cirkel av återkoppling, tillät deras nyfunna ekonomiska makt dem att öka sin politiska makt ytterligare och att ännu mer effektivt fullfölja sina egna ekonomiska intressen på bekostnad av statens.

2000 kom en noggrann och banbrytande rapport från Världsbanken om korruption i forna socialistiska länder i östra Europa fram till slutsatsen att Lettland uppvisade relativt sett måttliga nivåer av korruption inom administrationen, dvs av små mutor till tjänstemän, men en mycket hög nivå av vad banken kallade "state capture" ("erövring av staten"), dvs användandet av ett oacceptabelt politiskt inflytande för att anpassa lagar och bestämmelser till några få gynnade personers intressen.

Som en följd av detta har mycket av den utveckling som bidragit till

oligarkernas makt, trots att den varit orättvis och skadlig för samhället, åtminstone utåt sett varit helt och hållet laglig.

En viktig orsak till ökningen av oligarkernas makt har varit deras ökande inflytande på lettiska medier, vilket är en viktig faktor för att konsolidera deras politiska makt. Jag kan, av egen erfarenhet, intyga denna sorgliga utveckling. Jag var en av grundarna av Diena, en tidning som den välkände New

En viktig orsak till ökningen av oligarkernas makt har varit deras ökande inflytande på lettiska medier, vilket är en viktig faktor för att konsolidera deras politiska makt.

York Times-kolumnisten William Safire en gång kallade: "den mest orubbligt självständiga större nya dagstidningen bland länderna i det postsovetjetiska Europa". Vårt politiska oberoende och engagemang i tuff undersökande journalistik gav Diena många fiender, framför allt bland oligarkerna.

Det kom som en chock, inte bara för Dienas journalister utan också för många människor i det lettiska samhället, när vår majoritetsägare - den svenska mediekoncernen Bonnier - i juli 2009 sålde Diena till en ung man, som enligt egen utsago inte hade pengar att köpa bolaget. Då han inte kunde ge något rimligt svar på frågan om

sina finansiärer slutade nästan en fjärdedel av tidningens redaktionella personal, inklusive alla redaktörer, kommentatorer och undersökande journalister. Efter en komplicerad följd av förändringar ledes företaget numera av en styrelse där tre av fyra medlemmar är affärsmässigt eller politiskt nära associerade med de tre män som är allmänt kända som Lettlands viktigaste oligarker.

Tyvärr är detta inte en isolerad händelse. Alla de största dagstidningarna i Lettland är nu knutna till lokala pampars intressen, den offentliga televisionens nyhetsavdelning har gjort sig av med sina ledande journalister och undersökande reportrar, och ägaren till den största privata TV-stationen hjälpte till att organisera en politisk rörelse till stöd för två av oligarkerna inför det senast valet.

På grund av det ökande inflytandet på media av dessa politiska och affärsmässiga intressen har Lettland under de senaste sex åren sett en tydlig nedgång i den ranking som organisationen Freedom House gjort gällande pressfrihet. Även om Lettland ännu inte gått över gränsen från kategorin "fri" till "delvis fri" befinner vi oss farligt nära den gränsen.

Naturligtvis har denna utveckling inte gått obemärkt förbi i det lettiska samhället, och missnöjet med oligarkernas roll och inflytande har ökat under ett antal år. Faktum är att de största politiska demonstrationerna sedan de väldiga massmötena för självständigheten

inte ägde rum under finanskrisen utan 2007 när ekonomin blomstrade, lönerna steg med 30 procent om året och det verkade som om alla kunde bli feta och glada. Trots den ekonomiska tillväxten var det politiska missnöjet allmänt utbrett och en stor demonstration i

Även om Lettland ännu inte gått över gränsen från kategorin "fri" till "delvis fri" befinner vi oss farligt nära den gränsen.

november 2007 fällde Aigars Kalvītis regering, som var sammansatt av de tre partier som var närmast förbundna med oligarkerna. Denna "paraplyrevolution", som uppkallades efter de bedrövtligt kalla höstregn som åtföljde alla dess demonstrationer, triggades av regeringens klumpiga försök att köra bort chefen för det oberoende antikorrupsionskontor som hade visat sig fast besluten att granska ett antal viktiga politiker.

Två av de oligarkiska partierna bestraffades också hårt av väljarkåren i 2010 års val. Deras egennyttiga politik ansågs bära ansvaret för excesserna i högkonjunkturen och, som en följd av detta, också för djupet i nedgången. Folkpartiet grundades av en av oligarkerna - Andris Šķēle. I början av nittioalet var han den tjänsteman på Jordbruksdepartementet som ansvarade för privatiseringen av Lettlands livsmedelsindustri och senare trädde han fram som en av landets rikaste män. Hans partis

premiärminister Kalvītis hade gett namn åt boomen - "de feta åren" - och väljarna glömde det inte.

I valet 2010 skapade Folkpartiet en allians med Lettlands första parti med partiledaren Ainārs Šlesers, som armbågade sig fram till oligarkernas bord genom att ta transportsektorn under sina vingars beskydd. Redan 2004 avvisade Šlesers både inhemsk och utländsk oro över att den lettiska ekonomin riskerade överhettning och deklarerade högljutt att nu var det dags "att trycka gasen i botten".

Väljarna glömde inte heller detta och den sammanslagna representationen för dessa två partier i parlamentet föll från 33 mandat 2006 till endast 8 2010.

Aivars Lembergs, som har tjänstgjort som borgmästare för den lettiska hamnstaden Ventspils sedan 1988 och som numera betraktas som den rikaste mannen i landet, är landets tredje oligark och intimt förknippad med partiet De gröna och böndernas förbund. Genom att hålla en låg profil och framställa sig själv som pensionärernas och småböndernas försvarare gjorde detta parti ganska väl ifrån sig i 2010 års val.

Emellertid står nu Lembergs inför rätta för en mängd korrupsionsanklagelser tack vare utredningar startade av den lettiska åklagarmyndigheten och antikorrupsionskontoret, och upplösningen av parlamentet har gjort att hans inflytande på Lettland blivit en av huvudfrågorna i denna valkampanj.

Lettiska valresultat brukar vara svåra att förutsäga, då en stor

del av väljarkåren bestämmer sig i sista ögonblicket, men detta val är till och med ännu svårare att förutspå. Kampanjen är ovanligt kort - endast två månader från folkomröstningen till valet av nytt parlament. Partiuppställningen har skakats om rejält. För första gången sedan 1998 kommer Folkpartiet inte att delta, avskräckta av exceptionellt låga opinionssiffror och nedtyngda av en miljon lats (1,4 miljoner euro) i vite för överträdelse av regler för kampanjfinansiering 2006.

Zatlers, vars presidentperiod avslutades i juli, har bildat sitt eget politiska parti, som rider högt i opinionsundersökningarna men fortfarande har en mängd obesvarade frågor inför väljarna. Harmonicentern, det parti som anses representera den rysktalande befolkningen, har med bara måttlig framgång lyckats attrahera etniskt lettiska väljare, av vilka många oroar sig för partiets gemytliga förhållande till Putin-regimen i Ryssland.

Premiärminister Dombrovskis parti, Enhetsalliansen, som gjorde så väl ifrån sig för sju månader sedan, har blivit litet skamfilat av sitt beslut att bilda en koalition med De gröna och böndernas förbund efter valet, men de får fortfarande erkännande för sin förmåga att hålla det ekonomiska återhämtningsprogrammet på rätt spår.

Šlesers parti, Lettlands första parti, har inte gett upp hoppet och satsar så mycket pengar man kan för att få

in en fot i nästa parlament. Slutligen kan det nationalistiska partiet Allt för Lettland!/Fosterland och frihet se sitt stöd öka bland lettiska väljare som säger sig annars inte vilja rösta på något av ovan nämnda partier.

Emellertid kommer den verkliga prövningen inte bli valresultaten i sig utan vilken regeringskoalition som träder fram i nästa parlament. De möjliga kombinationerna är alldeles för många för att beskrivas här, men några förutsägelser kan göras med en viss grad av tillförsikt.

För det första kommer Lettland, oavsett vilka partier som kommer att utgöra koalitionen, nästan helt säkert göra det som krävs för att uppfylla villkoren i sitt internationella stödavtal med Internationella valutafonden (IMF) och EU-kommissionen. Detta skulle kunna innebära ett mer offentligt posering med vissa partikombinationer än med andra, men tvivlen att Lettland kommer att slutföra programmet i slutet av detta år som planerat verkar vara få.

Den verkliga frågan är om regeringen kommer att fortsätta hålla fast vid en politik präglad av statsfinansiell återhållsamhet även efter det att de internationella rådgivarna har lämnat landet. Ju större inflytande som Enhetsalliansen och Zatlars parti får i regeringen, desto bättre

blir chanserna till statsfinansiell redlighet. Ju mer framträdande roll som Harmonicentern och De gröna och böndernas förbund får, desto större blir riskerna.

En andra ganska säker förutsägelse är att nästa regering, på det ena eller andra sättet, kommer att innebära en större förändring av de koalitioner som har styrt Lettland sedan återinförandet av självständigheten. Detta kan bli första gången som ett parti som representerar de rysktalande kommer att ingå i en regeringskoalition. Det skulle kunna bli första gången sedan mitten av nittioalet som inget av de regerande partierna kan associeras med oligarkerna. Det är till och med möjligt att båda dessa politiska milstolpar kommer att passeras vid

ett och samma tillfälle. Vad detta skulle innebära för lettisk politik är oerhört svårt att förutse.

Likväl, om det förflutna är en vägledare, kan dessa förändringar mycket väl föra in Lettland på en väg till positiv förändring. Landet har en lång historia av att hamna i rejäl knipa bara för att sedan undkomma på ett, som det verkar, mirakulöst sätt och fortsätta utvecklas trots alla tvivlare och domedagsprofeter. Det hände flera gånger under Lettlands självständighetskamp för nittio år sedan och under de senaste tjugofem åren har det redan hänt fler gånger än vad som är bra för nerverna.

Trots all osäkerhet som omger de kommande valen, slår jag vad om att Lettland, ännu en gång, kommer att besegra oddsen.

FÖRFATTAREN:

Pauls Raudseps är en av Lettlands ledande journalister och kommentatorer. Han skriver om en mängd olika ämnen, inklusive ekonomi, politik, inrikesfrågor och historia.

Raudseps föddes i USA och tog examen i ryska och sovjetiska studier vid Harvarduniversitetet. 1990 flyttade han till Lettland för att arbeta för självständighetsrörelsen Folkfronten. Han var en av grundarna av Diena, som under många år var Lettlands ledande dagstidning. Efter att ha jobbat som redaktionschef och redaktör för ledarsidan i 19 år lämnade han Diena i oktober 2009 för att grunda nättidskriften Ir, där han är kommentator och ordförande i Advisory Board.

Han nås bäst via mejl: paulsraudseps@gmail.com

Detta är utgåva nr 2 i Frivärlds rapportserie. Nr 1 utkom i juni 2011: Lärdomar av den baltiska finanskrisen av Anders Åslund.

Copyright © 2011 All rights reserved.

This shall not be copied without the permission of The Stockholm Free World Forum.

Frivärld är partipolitiskt oberoende. Rapporten och skrifter speglar författarens åsikter.